
ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.5-56.36>

ПРАВО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ВИД ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Боженко А.Л.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників 10, 54000, м. Миколаїв
voodoo@chmnu.edu.ua

Ця робота присвячена аналізу потенційних екологічних юридичних конфліктів, які можуть виникнути в Україні під час відновлення після війни й шляхам зменшення негативних наслідків цих конфліктів. Обґрунтовано поняття права сталого розвитку як нового більш збалансованого підходу до екологічного й кліматичного права. Показано, що в Україні, як і в інших державах спостерігається ситуація, коли кожний із залучених до праці над забезпеченням сталого розвитку вчених, експертів, представників громадських об'єднань фокусується в першу чергу на тих цілях сталого розвитку, які стосуються безпосередньо його експертизи, ігноруючи інші цілі. Це призводить до конфліктів, у тому числі, соціально-політичних і юридичних. Позитивною стороною такого протистояння експертних груп є те, що завдяки цьому в суспільстві формується система стримувань і противаг, наявність якої ми вважаємо необхідною для досягнення сталого розвитку. Під час вирішення конфліктів, у тому числі, в судовому порядку, варто не забувати, що сталий розвиток передбачає максимально можливе досягнення всіх цілей і завдань, які прописані у відповідних документах. Відповідно, ми вважаємо недоречними позови, які спиратимуться на недосягненні якогось окремого завдання, вирваного з контексту концепції вцілому. Доречніше подавати позови, спираючись на невиконання конкретних технічних вимог, наприклад, з викидів або скидів забруднюючих речовин тощо. Пропонується в екологічних питаннях відходити від протистояння й шукати шляхи корисної співпраці. Це може бути спільна діяльність для промисловості, комунального господарства й заповідних територій: логістика вивезення відходів, екологічна логістика постачання ресурсів, вироблення товарів для локального споживання, спонсорство об'єктів промисловості над заповідниками й об'єктами культури, спільні регіональні рекламні кампанії, спрямовані на підвищення іміджу населеного пункту, спільні екологічні просвітницькі акції. *Ключові слова:* екологічне право, кліматичне право, право сталого розвитку, сталий розвиток, євроінтеграція, реіндустріалізація.

The sustainability law as a type of environmental law in ensuring the sustainable development of Ukraine in the post-war period. Bozhenko A.

This work provides the analysis of potential environmental legal conflicts that may arise in Ukraine during post-war reconstruction and ways to reduce the negative consequences of these conflicts. The concept of sustainability law as a new, more balanced approach to environmental and climate law is substantiated. It is shown that in Ukraine, as in other countries, there is a situation where each of the scientists, experts, and representatives of public associations involved in the work of ensuring sustainable development focuses primarily on those goals of sustainable development that are directly related to their expertise, ignoring other purposes. This leads to conflicts, including socio-political and legal ones. The positive side of such opposition of expert groups is that thanks to this, a system of checks and balances is formed in society, which we consider necessary for achieving sustainable development. When resolving conflicts, including legal ones, we should not forget that sustainable development involves the maximum possible achievement of all the goals and objectives that are prescribed in the relevant documents. Accordingly, we consider inappropriate legal claims based on failure to achieve some particular sustainable development task, torn out of the context of the concept as a whole. It is more appropriate to file lawsuits based on non-compliance with specific technical requirements, for example, from emissions or discharges of pollutants, etc. In environmental issues, it is suggested to move away from confrontation and look for ways of useful cooperation. This can be logistics of waste removal shared by industry, communal services and protected areas, ecological logistics of resource supply, production of goods for local consumption, sponsorship of industrial objects over nature reserves and cultural objects, joint regional advertising campaigns aimed at improving the image of the settlement, joint environmental awareness campaigns, etc. *Key words:* environmental law, climate law, sustainability law, sustainable development, European integration, reindustrialization.

Постановка проблеми. Організація Об'єднаних Націй (ООН) виступила з низкою ініціатив у сфері сталого розвитку, включаючи створення Керівних принципів бізнесу та прав людини і 17 цілей сталого розвитку (ЦСР). Особливе значення для компаній, в тому числі, юридичних фірм, мають 10 принципів Глобального договору ООН (Глобальний

договір), які стосуються корпоративної стійкості. Метою Глобального договору ООН є підвищення обізнаності бізнесу та активізація дій на підтримку досягнення SGD до 2030 року. Фірми з виробництва товарів та надання послуг у багатьох країнах, включаючи юридичні фірми, починають розглядати сталі практики як важливий аспект своєї спроможності

конкурувати на сучасних ринках. Кінцевою метою для юридичних фірм, які бажають бути сталими, має бути забезпечення того, щоб стали екологічні, соціальні та управлінські цілі були вбудовані в культуру та структуру прийняття рішень фірми, щоб вони постійно були чинником того, як фірма виконує свою роботу та приймає рішення [1].

Актуальність дослідження. Воєнні дії призвели до значних руйнувань як цивільної інфраструктури, так і об'єктів економіки, зокрема, енергетики України. У найближчій перспективі існує невизначеність щодо припинення цих руйнувань і можливості відновлення даних об'єктів, але стратегічне планування необхідно здійснювати тут і зараз. У той же час, в Євросоюзі відбувається повільний, але вимушений через відносини з Китаєм, відхід від так званої постіндустріальної економіки до новітньої реіндустріалізації. Сьогодні необхідно проводити попередній аналіз потенційних конфліктів, у тому числі юридичних, які виникатимуть у таких умовах, і шляхів розв'язання цих конфліктних ситуацій.

Зв'язок авторських розробок з важливими науковими й практичними задачами. Дана розробка пов'язана з такими фундаментальними задачами як розвиток екологічного права в цілому, підтримання економічної, екологічної й соціальної безпеки півдня України, відновлення економіки України після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звіт, опублікований Програмою ООН з навколишнього середовища та Центром Сабіна з права щодо зміни клімату при Колумбійському університеті, показав, що кількість позовів щодо зміни клімату зросла на 146% між 2017 та 2022 роками. Деякі основи для судового розгляду зміни клімату як проблеми прав людини були закладені екологічними справами в 1990-х роках – такими, як групові позови від імені громад, які постраждали від токсичних хімікатів і розливів нафти [2]. Наприклад, Європейський суд з прав людини ЄСПЛ виніс рішення на користь групи літніх швейцарських жінок, стверджуючи, що їхній уряд порушив їхні права людини, оскільки не вжив достатньо жорсткої політики для боротьби зі зміною клімату. Ця бездіяльність, як вони стверджували, сприяла більш частим, більш інтенсивним хвилям спеки, які істотно вплинули на якість їхнього життя – і в безапеляційному рішенні суд погодився.

Перемога у Швейцарії є частиною наростаючого різноманіття кліматичних судових процесів, які незабаром зазнають ще більш швидкої трансформації з кліматичними справами, які не лише обіцяють потенційно великі вигоди, але й значні грошові винагороди для юристів, які їх виграють. Рішення ЄСПЛ наказало Швейцарії розробити деякі нові політики, але воно насправді не вказувало, як ці політики мають виглядати. Проте якщо подібні судові процеси почнуть призводити до штрафів, пише Isobel Asher Hamilton, на юридичні фірми, які

спеціалізуються на передачі великих компаній до суду на непередбачених обставинах, чекає прибуткова бізнес-модель [2].

На фоні розквіту рухів за чисте довкілля відбувається паралельний і частково пов'язаний з ними процес: Європа та США зазнали значного скорочення зайнятості в промисловості. Незважаючи на те, що протягом десятиліть виробництво в США було провідним фактором зростання зайнятості, протягом останніх півстоліття виробництво в США скоротилося, оскільки економіка перейшла до сфери послуг.

Нещодавні економічні та геополітичні потрясіння показали крихкість глобальних ланцюжків поставок. Організації в Європі та США визнають важливість реіндустріалізації для економічної сталості, створення робочих місць, охорони здоров'я, технологічного прогресу та інновацій. Відновлюючи промислові сектори та скорочуючи ланцюжки поставок, фірми можуть сприяти більш безпечному, сталому зростанню регіональних економік.

Ескалація геополітичної напруженості, як-от напруженість між США та Китаєм, війна в Україні та європейська енергетична криза, підкреслили ризики дистанційного виробництва. Необхідність забезпечити безпеку постачання всередині країни або з країнами-однодумцями є переконливою рушійною силою оншорінгу та ніаршорінгу. Коли національний сектор має можливість задовольняти власні основні потреби, він ефективно мінімізує свою вразливість у періоди економічної невизначеності чи геополітичної загрози, зменшуючи залежність від зовнішніх джерел.

Реіндустріалізація виходить за межі економічного виміру. Вона охоплює безпеку робочих місць для майбутніх працівників, виховання місцевих талантів, надання соціальної освіти та пом'якшення інших ризиків. Внутрішні ланцюжки поставок більш прозорі, ніж офшорні. Наближення ланцюгів постачання до внутрішнього ринку посилює нагляд, підтримує більш сталі практики та впровадження циклічних моделей [3].

Після війни Миколаївська область потребуватиме відбудови місцевої економіки, включаючи промисловість. Область має відмінні стартові умови для розвитку альтернативної енергетики. Кількість сонячних днів у Очаківському районі становить близько 300 безхмарних днів на рік. На території Миколаївщини зосереджено близько 10% усього вітрового потенціалу України [4]. Тим не менше, цього буде недостатньо для наповнення бюджету й створення нових робочих місць і збереження старих, тому частина відбудованих об'єктів очікувано не буде максимально відповідати вимогам сталості з самого початку, і підвищення їх сталості доведеться планувати в відповідних стратегіях розвитку.

Паралельно з відновленням економіки планується відновлення заповідного фонду, який постраждав від руйнувань і мінування територій, згідно

зобов'язань України про збільшення кількості заповідних територій згідно Угоди про асоціацію з ЄС [5]. Внаслідок війни близько 20% площі всіх природоохоронних територій України перебувають в небезпеці, під загрозою знищення наразі залишаються 17 Рамсарських об'єктів загальною площею 627,3 тис. га, близько 160 територій Смарагдової мережі площею 2,5 млн га та 4 біосферні заповідники [5]. Збереження біологічного різноманіття є важливою складовою екологічної політики держави, оскільки Україна володіє 35% біорізноманіття Європи. Станом на 01.01.2022 р. для України показник заповідності рівний 6,8% [6].

Термін «право сталого розвитку» не можна назвати таким, що активно використовується в українських джерелах, але «*sustainability law*» поступово входить в обіг в англійському інформаційному середовищі. Воно розглядається як міждисциплінарна дисципліна, дещо ширша, але близька до поняття «екологічне право» («*environmental law*»), частковим варіантом якого є кліматичне право. На даний момент Європейський Інститут права (European Law Institute) має міждисциплінарну освітню програму з підвищення кваліфікації (Special Interest Group (SIG)) зі сталого та екологічного права (Sustainability and Environmental Law). Ми використовуємо термін «право сталого розвитку», відмінність якого від терміна «екологічне право» буде розкрито нижче у статті, бо він лаконічний і в цілому зрозумілий фахівцям у галузі сталого розвитку. Термін «*sustainable law*» ми не використовуємо, бо він іноді використовується в дещо іншому значенні (вміння обґрунтувати претензію) в англійській мові.

Екологічне право приділяє особливу увагу охороні навколишнього середовища, відповідальності за порушення екологічних стандартів, підтримці сталого розвитку та міжнародному співробітництву. Одним із основних принципів екологічного права є принцип запобігання шкідливому впливу на довкілля. Це передбачає не тільки відповідальність за діяльність, яка може завдати шкоди екосистемі, а й попереднє вивчення можливих негативних наслідків будь-яких дій. Екологічне право спрямоване на створення та підтримку екологічної сталості в інтересах сьогоdnішнього та майбутніх поколінь [7].

Lees, Emma & Pedersen, Ole наголошують на такій проблемі в екологічному судочинстві як перформативність. Перформативне право – це право «просто для показу». Якщо закон виражає прихильність до цілей і прагнень, які є, у строгому сенсі, юридично обов'язковими, але які зрештою важко формально забезпечити, це може набувати дуже символічного чи жестового вигляду. Екологічне право особливо вразливе до перформативності. Це пов'язано з природою навколишнього середовища як об'єкта права та особливостями більшості сучасних екологічних законодавств [8].

Roy Chaudhuri, Nairita відходить від існуючого підходу, який розглядає сфери права природних ресурсів і права навколишнього середовища окремо, і пропонує інтегрований аналіз обох з усіма їхніми складностями [9].

Анатолій Гетьман розглядає екологічне право як складну взаємодію між правом, навколишнім середовищем і сталим розвитком. Він обговорює еволюцію цього права та його наслідки для правових систем у всьому світі, наголошуючи на його ролі у формуванні екологічної політики та сприянні справедливості. Окрім інших аспектів європейського екологічного права, він здійснив детальне дослідження прав корінних народів та їх ролі в управлінні навколишнім середовищем, визнаючи унікальні перспективи та внесок корінних громад у збереження навколишнього середовища і правових рамок, які захищають знання та території корінних народів [10].

Tran Duy, Minh пише, що екологічні конфлікти проявляються як політичні, соціальні, економічні, етнічні, релігійні чи територіальні конфлікти, конфлікти через ресурси чи національні інтереси або будь-які інші типи конфліктів. Щоб їм запобігти, автор пропонує оцінку впливу на довкілля, залучення громади, спільне прийняття рішень. Спільне прийняття рішень передбачає об'єднання зацікавлених сторін з різних секторів для участі в процесі прийняття рішень. Такий підхід може допомогти зміцнити довіру та сприяти співпраці між зацікавленими сторонами, що призведе до більш сталих результатів. [12]. Ми хочемо виділити такий його підхід як «спільне прийняття рішень». Вважаємо його найбільш критичним для забезпечення сталого розвитку територій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено дану статтю. Стаття присвячена недостатньо вивченій проблемі застосування сталих принципів при вирішенні потенційних конфліктів, включаючи юридичні, при розвитку економіки й відновленні енергетики України в воєнні й повоєнні роки.

Новизна дослідження. Наукова новизна полягає в розширенні знань в галузі екологічного, кліматичного права й обґрунтуванні їх відмінності від права сталого розвитку.

Методологічне й загальнонаукове значення. В якості методів дослідження застосовувалися порівняльний та системний методи, теоретичний аналіз наукових літературних джерел, їх синтез та узагальнення інформації. Для аналізу зібраних матеріалів та інформації використовувалися, в першу чергу якісні методи оцінки. Дане дослідження є міждисциплінарним на стику екології, управління, права й економіки.

Викладення основного матеріалу. На підставі документів щодо сталого розвитку, прийнятих на глобальному й міждержавному рівні, Україна розробляє власні державні й регіональні стратегії

розвитку й реформує законодавство. Керівними принципами Стратегії сталого розвитку України до 2030 [11] року є: захист прав людини, верховенство права, належне врядування, участь громадськості, участь представників бізнесу та соціальних партнерів, інтеграція політики та управління, солідарність всередині поколінь і між поколіннями, використання найкращих з наявних знань, принцип запобігання, принцип «користувач платить», принцип «забруднювач платить». У такій редакції видно, що більшість принципів є антропоцентричними.

Згідно указу Президента України 722/2019 досягнення 17 цілей сталого розвитку до 2030 року реалізується шляхом залучення вчених, експертів, представників громадських об'єднань. На практиці виникає небажаний побічний ефект: кожний із залучених вчених, експертів, представників громадських об'єднань фокусується в першу чергу на тих цілях сталого розвитку, які стосуються безпосередньо його експертизи й надалі починає роками працювати в режимі «забезпечимо досягнення однієї чи двох цілей – забезпечимо сталий розвиток у цілому». Виникають конфлікти й протистояння зі спробами фактично завадити досягненню інших цілей. Кожен зауважить, що експерти з економічного зростання завжди фокусуються на економічному зростанні, але є й менш очевидні протиріччя. Так, наприклад, експерти з цілі «5. Припинення всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчаток» іноді борються за рішення, які не в повній мірі узгоджуються з цілями 3, 4, 8, 10, а експерти з цілей 6, 11, 13, 14, 15 закривають очі на цілі 1, 2, 7, 8, 9, 10. Позитивною стороною такого протистояння експертних груп є те, що завдяки цьому в суспільстві формується система стримувань і противаг, проте на рівні регіонального, галузевого, державного й наддержавного управління важливо не ставати на чийсь бік, а пам'ятати, що сталий розвиток передбачає рівномірне досягнення кожної цілі з 17-тьох.

У таблиці 1 наведені приклади цілей і завдань Стратегії [11], які можуть протирічити одна одній і заважати досягненню одна одної. Під час вирішення конфліктів, у тому числі, в судовому порядку, варто не забувати, що сталий розвиток передбачає максимально можливе досягнення всіх цілей і завдань, які прописані у відповідних документах. Відповідно, ми вважаємо недоречними позови, які спиратимуться на недосягненні якогось окремого завдання, вирваного з контексту концепції в цілому. Доречніше подавати позови, спираючись на невиконання конкретних технічних вимог, наприклад, з викидів або скидів забруднюючих речовин тощо.

Варто звернути також увагу на «Стратегічну ціль 7. Забезпечення безпеки та доступу до правосуддя, створення підзвітних та інклюзивних інституцій. 7.2. Забезпечити доступ до правосуддя і захист прав для всіх». Захист прав «для всіх» включає людей, які економічно залежать від наявності в їх регіоні орних

земель і підприємств, а не тільки людей, які задіяні в бюджетній сфері, фрилансі, НГО та туристичному бізнесі, й тому менш зацікавлені в розвитку промисловості регіонів, у яких вони живуть. Те ж саме стосується поняття «громадськість». Часто у соціальну групу «громадськість» при висвітленні проблем не повною мірою включають людей, які працюють на підприємстві й живуть у населеному пункті, де підприємство є містоутворюючим.

Нижче наведено типовий приклад невірної тлумачення пунктів у подібних документах. Наведену нижче цитату з обговорюваної Стратегії багато хто читає як:

«До 2030 року забезпечити створення систем **збалансованого виробництва продуктів харчування** та запровадити методи ведення сільського господарства, які дають можливість підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва, **сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату**, екстремальних погодних явищ, посух, повеней та інших стихійних лих **і поступово поліпшують якість земель і ґрунтів**».

При цьому у сліпу зону для ока й свідомості потрапляє:

«До 2030 року **забезпечити створення систем збалансованого виробництва продуктів харчування** та запровадити методи ведення сільського господарства, **які дають можливість підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва**, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, посух, повеней та інших стихійних лих **і поступово поліпшують якість земель і ґрунтів**».

У сучасних підходах до сталого розвитку автоматично передбачається покращення економічних показників, які сприяють подоланню бідності. Сприймати сталий розвиток планети й держави як спосіб максимізації показників процвітання природних екосистем за рахунок всіх інших показників є помилковим підходом.

Так само, стратегічну ціль «4. Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах» екологи тлумачать однозначно як заклик зменшити забруднення наколишнього середовища й будь-які впливи (екотоксикологічний, шумовий, електромагнітний, радіаційний та ін.) на людину. Насправді задля реальної охорони громадського здоров'я необхідне не тільки здорове довкілля, але й високотехнологічна медицина, яка на практиці буває тільки в країнах з високорозвиненими економіками й розвинутою інфраструктурою, яка забруднює довкілля навіть у постіндустріальну добу. Також необхідні або високі доходи населення, або розвинена соціальна держава з великими податками з розвиненої економіки, щоб забезпечити фінансування

Порівняльний аналіз деяких завдань Стратегії сталого розвитку України до 2030

Стратегічні цілі та завдання Стратегії сталого розвитку України до 2030:	
<i>Приклади завдань, які не сфокусовані на вирішенні екологічних проблем, і можуть спричинити збільшення техногенного навантаження на довкілля</i>	<i>Приклади завдань, які є еко-френдлі, але можуть завадити виконанню завдань, наведених у лівому стовпчику</i>
<p>1. Сприяння інклюзивному збалансованому низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі, зокрема: забезпечити щорічне зростання валового внутрішнього продукту у середньому на рівні не менше ніж 4% на період 2019 – 2020 рр., 6% – на період 2021 – 2025 рр. і 7% – на період 2026 – 2030 рр. До 2030 р. року підвищити частку переробної промисловості у валовій доданій вартості до 30%. Сформувати організаційну інфраструктуру підтримки підприємництва у вигляді технопарків, бізнес-інкубаторів, мереж надання послуг підприємствам, зокрема на засадах державно-приватного партнерства; сприяти розвитку кластерних мереж.</p> <p>3. Подолання бідності та скорочення нерівності, зокрема гендерної, зокрема: до 2025 року ліквідувати крайню бідність (в Україні визначається як добове споживання на суму менш ніж 5,05 доларів США за паритетом купівельної спроможності); до 2030 року скоротити вдвічі (до 36%) частку домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту належать до бідних за критеріями ООН; до 2030 року забезпечити поступове наближення мінімального рівня заробітної плати та мінімальної пенсії не нижче фактичного прожиткового мінімуму; досягти та підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40% населення на рівні, вищому за середній по країні, розширити економічні можливості жінок у контексті зайнятості, доходу та розвитку підприємницького потенціалу.</p>	<p>5. Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату, зокрема: до 2030 року зменшити обсяги викидів парникових газів в усіх секторах економічної діяльності до рівня, який не перевищуватиме 60% рівня викидів 1990 року; до 2030 року збільшити лісистість території до 20% площі країни; сприяти збільшенню обсягів поглинання парникових газів шляхом підвищення рівня лісистості, збалансованого землекористування, ренатуралізації водно-болотних угідь, консервації еродованих орних земель і відтворення на них степових та лучних екосистем.</p> <p>6. Збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів, зокрема: до 2030 року забезпечити істотне скорочення будь-якого забруднення морського середовища, зокрема повністю припинити скидання неочищених стічних вод об'єктами, розташованими у межах прибережної смуги Азовського та Чорного морів, і унеможливити розливи нафти та інших небезпечних речовин з морських суден; до 2030 збільшити площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду до 15% території країни, зокрема, в гірських регіонах не менше, ніж 2,5% території країни; до 2030 року забезпечити захист морських і прибережних екосистем шляхом збільшення площі природно-заповідного фонду у приморських областях до 10%.</p>
<i>Приклади завдань, які є еко-френдлі, але не заважають і можуть сприяти розвитку економіки або стати джерелом доходу, створюючи нові робочі місця (як, наприклад, індустрія переробки відходів)</i>	
<p>Стратегічна ціль 5. Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> • До 2025 року запровадити використання екологічних рахунків в системі статистичного обліку країни. • До 2030 року досягти збалансованого управління природними ресурсами та їх ефективного використання і знизити ресурсоемність ВВП на 40%. • До 2030 року зменшити на 20% втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках, а також післязбиральні втрати. • Сприяти забезпеченню «зелених» державних закупівель відповідно до національних пріоритетів і стандартів ЄС. • До 2030 року забезпечити системне інформування споживачів і виробників щодо значення та переваг збалансованого споживання та виробництва і формування сучасної культури споживання, зокрема ощадливого використання ресурсів. • До 2030 року впровадити національну стратегію освіти для сталого розвитку. • Удосконалити законодавчу базу у сфері поводження з відходами та створити сучасну інфраструктуру збирання, сортування, перероблення та утилізації відходів, у тому числі небезпечних промислових та електронних, як вторинної сировини, залучення інвестицій у сферу поводження з відходами та до 2030 року забезпечити скорочення обсягів утворення відходів виробництва і споживання на 20%. • До 2030 року збільшити кількість твердих побутових відходів, які переробляються, утилізуються та спалюються, до 50%. 	

якісної медицини. Що ж до «життєстійких населених пунктів», то тут навіть в більшому ступені необхідний розвиток науки й техніки, ніж природних ландшафтів і здорових екосистем. Особливо це

стає очевидним під час війни – відсутність високо-технологічної зброї, яка виробляється на підприємствах, зводить нанівець решту заходів із забезпечення «життєстійкості» населеного пункту.

В історії екологічного права було немало протистоянь між корінним населенням і об'єктами економіки, якими керують інші народи, часто це глобальні корпорації. На нашу думку, це сформувало певний паттерн, який не завжди відповідає дійсній проблемі, навколо якої виник конфлікт. А саме, доволі поширеною є ситуація, коли об'єктом економіки керують представники цього самого народу, який проживає на території, або навіть представники власне місцевих жителів. Відповідно, драма «ми проти них», яка часто розігрується при цьому в ЗМІ, набуває надмірної театральності, відволікаючи від того факту, що на відміну від корінного населення, яке займається збиранням, полюванням й риболовлю, живе за своїми внутрішніми законами, інші народи часто критично потребують наявності об'єкта економіки на території свого регіону, який буде сплачувати податки й створювати робочі місця. Таким чином, позов «громадськості» як представників корінного населення проти глобальної корпорації й позов «громадськості» як частини місцевих жителів, які не працевлаштовані на даному підприємстві, проти власників підприємства, а насправді, також і решти місцевих жителів, які залежать від цього підприємства – це не ідентичні ситуації з точки зору управління державою й регіоном.

У Європі й США підхід «ми проти них» свого часу сприяв стрімкій деіндустріалізації. Спочатку це мало явні переваги, відбувалася розбудова так званого постіндустріального суспільства, але зрештою вилитося в зниження реальних доходів населення через втрату робочих місць, які оплачуються вище, ніж більшість позицій у ритейлі й сфері обслуговування, й занепад інженерної освіти. Натомість нові індустріальні країни, такі як Індія й Китай, піднялися в рейтингу за ВВП, що фактично послабило глобальні конкурентні позиції постіндустріальних країн.

Україна, якщо це вдасться, вступає в Євросоюз та інші західні союзи зараз, на етапі реіндустріалізації, проте за інерцією багато осіб, які впливають на процеси, мислять у парадигмі постіндустріального суспільства, орієнтуючись переважно на інтереси й переконання людей, чия праця мінімально зав'язана на реальне виробництво товарів. Історія показує, що такий розвиток економіки й держави в цілому не є ані ефективним, ані власне сталим.

Вище було розглянуто кейс суду літніх жінок проти уряду Швейцарії. Вважаємо за необхідне задати питання: що відбулося б, якби результатом суду в Швейцарії став не примус держави розробити нові політики, а великий, як це часто буває, штраф. Із чиєї кишені сплачувався б цей рахунок – з кишені громадян Швейцарії, молодих сімей?

Юристи, які займаються кліматичними запитами, часто розглядають свою діяльність як бізнес, мислячи категорією «модель найбільшої прибутку для своїх фірм». Відповідно ми не можемо розгля-

дати ці позови як ситуацію «герой проти антигероя». Правильніше говорити про ситуацію «один бізнес проти іншого бізнесу». Це все одно не означає, що другий бізнес не може й не повинен програвати й сплачувати за забруднення довкілля й руйнування екосистем. Але якщо говорити про права людини з точки зору сталого розвитку, ці судові справи повинні враховувати в комплексі наступні питання:

- скільки робочих місць створено для місцевих в цьому регіоні;

- скільки податків забруднювачі платять в цьому регіоні (саме в цьому);

- чи можна з цих податків направити регулярні платежі, спрямовані на попередження й пом'якшення ризиків і збитків, які підприємство наносить природі і здоров'ю людей.

Варто також зазначити, що навколо природоохоронних територій часто формується туристичний бізнес. Туристичний бізнес, як правило, є відносно екологічно безпечним, і тому екологічні групи часто об'єднуються з його представниками для боротьби з іншими об'єктами економіки в околицях. Тим не менше, туристичний бізнес також орієнтований на прибуток, він не є повною мірою антагоністом інших бізнесів у громаді. Його менше навантаження на екосистему досягається тим, що він має обмежені можливості закриття проблеми з безробіттям і суперечливу конкурентноспроможність в питанні наповнення місцевих бюджетів. Вважаємо, що в екологічних питаннях різним видам бізнесу в державі, громаді варто відходити від протистояння й шукати шляхи корисної співпраці в створенні більш безпечної для довкілля інфраструктури. Це може бути спільна для промисловості, комунального господарства й заповідних територій логістика вивезення відходів, екологічна логістика постачання ресурсів, вироблення товарів для локального споживання, спонсорство об'єктів промисловості над заповідниками й об'єктами культури, спільні регіональні рекламні кампанії, спрямовані на підвищення іміджу населеного пункту, спільні екологічні просвітницькі акції і т. ін.

Часто можна почути, що право на здорове навколишнє середовище – фундаментальне право людини. Але це не єдине право й не єдина потреба людини. Необхідне також забезпечення базового доходу людини, безпеки, комфортної інфраструктури та ін. І рішення суду повинні складатися саме в розробці комплексних заходів, при цьому таких, які не приводять до позбавлення місцевих жителів робочих місць і доходів надовго (інакше слід враховувати, як ці робочі місця замінити новими і хто за це буде відповідати).

Головні висновки

1. Сьогодні загальноприйнятим у планетарному масштабі є список із 17 цілей сталого розвитку до 2030 року. Мається на увазі, що сталого розвитку буде досягнуто за умови досягнення всіх його

17-ти цілей. В Україні, як і в інших державах, спостерігається ситуація, коли кожний із залучених до реалізації стратегій зі сталого розвитку експертів фокусується в першу чергу на тих цілях сталого розвитку, які стосуються безпосередньо його експертизи, ігноруючи інші цілі. Це призводить до конфліктів, у тому числі, соціально-політичних і юридичних. Позитивною стороною такого протистояння експертних груп є те, що в суспільстві формується система стримувань і противаг, наявність якої ми вважаємо необхідною для досягнення сталого розвитку.

2. При прийнятті екологічних рішень у мирний час необхідно завжди враховувати ризики, які можуть у майбутньому виникнути в потенційний військовий час. Бажано при цьому консультуватись з військовими експертами.

При бажанні подати до суду позов щодо екологічних питань, було б коректно, якщо б група активістів-екологів або екологічна організація спочатку провела соціологічне дослідження в громаді, для якої цей об'єкт є важливим з економічної точки зору. Якщо ж це об'єкт загальнодержавного значення, одночасно з правами всіх, на кого він впливає прямо або опосередковано, повинні враховуватись також інтереси держави й усього населення країни.

3. Вважаємо, що при екологічному позові до підприємств найбільш обґрунтованим і суспільно корис-

ним є вимагати примусового встановлення очисних споруд і запровадження екологічних рішень, а також відшкодування чітко порахованої шкоди позивачу, замість вимагати приблизно таку суму, яка по факту є на рахунках підприємства й з великою вірогідністю зробить організацію банкрутом, що викликає питання до мотивів і цілей позивача. Замість спроб довести одне одного до банкрутства, різним видам бізнесу в державі, громаді варто шукати шляхи корисної співпраці. Саме цей підхід нами розглядається як фундамент для сталого розвитку.

Перспективи використання результатів дослідження. Після війни, незалежно від моделі мирних домовленостей, за якими вона закінчиться, відбудеться реіндустріалізація принаймні деяких регіонів України. Ряд територій при цьому планується розподілити для розширення природно-заповідного фонду задля досягнення нормативів із відсотку природно-заповідних територій, прийнятих у країнах ЄС. Одночасно з цим відбудеться реформування енергетичного сектору з метою зробити його більш стійким до будь-яких атак. Важливо географічно й економічно правильно розподілити пріоритети по цих напрямках розвитку країни й одразу стратегічно прорахувувати ризики, проаналізовані в даній статті, одночасно використовуючи розроблені в ній методологічні засади обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Література

1. Official cite of the International Association of Lawyers. URL: <https://www.uianet.org/en/news/best-practice-sustainability-principles-law-firms-path-sustainability>
2. Isobel Asher Hamilton. Can we solve climate change by suing polluters? URL: <https://www.thedailyupside.com/industries/energy/can-we-solve-climate-change-by-suing-polluters/>
3. The resurgence of manufacturing: Reindustrialization strategies in Europe and the US / Report from the Capgemini Research Institute. URL: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2024/04/CRI_Reindustrialization_Final_1.pdf
4. «Регіональна доповідь про стан навколишнього природно середовища в Миколаївській області у 2021 році». URL: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/ecoreports/regonalreport/>
5. Допомога громадських організацій установам природно-заповідного фонду України в умовах повномасштабної війни / О. В. Василюк, К. О. Філюта, В. В. Шаповал. Київ; Чернівці, 2024. 80 с. DOI:10.13140/RG.2.2.33656.83200
6. Офіційний портал Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Rybyanets, V. & Moiseeva, E. Environmental law as an independent branch of law / Conference: Synthesis of science and education in solving the environmental problems of modernity-2024. P. 197-202. DOI: 10.58168/synthesis2024_197-202.
8. Lees, Emma & Pedersen, Ole. (2024). Performative Environmental Law. *The Modern Law Review*. DOI: 10.1111/1468-2230.12918.
9. Roy Chaudhuri, Nairita. Environmental Movements and Law. In Book «The Oxford Handbook of Environmental and Natural Resources Law in India». 2024. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198884682.013.5.
10. Getman, Anatoliy. Foreword – Advances in Environmental Law. 2024. DOI: 10.33002/enrlaw-333/foreword.
11. Проект закону України Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЖН6YF00A?an=450>
12. Tran Duy, Minh. Managing environmental conflicts for sustainable tourism development / Conference Paper: Earth and Environmental Sciences, Mining for Digital Transformation, Green Development and Response to Global Change. 2023. PP 357-364.